

Pasaulinės filosofijos idėja

RYTIETIŠKŲ IR VAKARIETIŠKŲ

MĄSTYMO TRADICIJŲ POLILOGAS

Kultūrinė-geografinė tautų sąveika toli gražu nėra XX amžiaus atradimas. Šią, sakyčiau, blaivinančią išvadą istoriškai ir sociologiškai puikiai argumentuoja globalinių diasporų teorija¹.

Žodžiu *diaspora* dar VI amžiuje prieš Kristų graikai įvardijo prekybos kolonijas, „pasisėjusias aplink“ (*diaspeiro*) Viduržemio jūrą. Tų kolonijų tvarkytojai buvo patys graikai, dėl vienokių ar kitokių priežasčių išsikėlę iš gimtosios žemės ir įsikūrę svetur. Tačiau masinės migracijos sėkmės ir negandos, džiaugsmas ir nusiminimai, pergalės ir netektys lydėjo ne vienus graikus. Jeigu imtume vardyti tuos, kurie amžių tėkmėje iš dalies arba visiškai atsiskyrė nuo gimtojo krašto ir išsibarstė grupelėmis po kitas tautas bei šalis, sąrašas išeitų daug ilgesnis ir, kaip netrukus matysime, turėtų baigtis daugtaškiu.

Šio straipsnio temai svarbiausias yra pats tautų sąveikos/filktas ir jo istoriniai-socialiniai *mastai*. Štai keletas pavyzdžių.

(1) IV amžiuje prieš Kristų svetur apsiestojučių žydų jau buvo daugiau negu gy-

venančiųjų Izraelio žemėse². Žydų tautos geografinė odisėja garsėjo visais laikais. Antai pirmasis visuotinis Rusijos imperijos gyventojų surašymas 1897-aisiais suskaičiavo net 5 189 401 žydą³, bet svarbiausia buvo tai, kad daugiau negu pusė jų dėl vietos žmonių neapykantos ir žiaurios pogromų politikos greitai laiku *išsikraustė* į palankesnius Europos, Amerikos ir kitų, išskyrus Afriką, žemynų kraštus⁴. (2) Kitas pavyzdys - armėnų tauta. Ji pradėjo barstyti po margą pasaulį dar 578 m. po Kristaus, kai Bizantijos imperatorius Mauricijus apie 30 000 armėnų krikščionių be atgalinio bilieto išsiuntė į Kiprą, Makedoniją ir Pergamą⁵. Šį palyginti „kuklų“ skaičių užgožia 1915-1916 metų tragedija, kai turkai ištremė apie 1,75 mln. armėnų į Siriją bei Palestiną, iš kur vėliau dauguma jų persikėlė į Prancūziją ir JAV. Pagal 1985 metais demografų pateiktus duomenis, iš 6 613 000 pasaulyje gyvenančių armėnų tik 3 000 000, t.y. mažiau negu pusė, buvo apsistoję pačioje Armėnijoje⁶. (3) Šiandien afrikiečių diaspora sie-

Cohen R. Global Diasporas. UCL Press, 1997.

es A. The Diaspora Dimension. The Hague, Martinus Nijhoff, 1973. P.3-7.

ron S.W. The Russian Jew under Tsars and Soviets. New York, Macmillan, 1964. P.76.

hen R. Global Diasporas. P.17.

n pat. P.43-44.
n pat. P.48.

kia 40 mln. žmonių, kurie sudaro dešimtadalį visų Afrikos gyventojų⁷. (4) Per šimtmetį, skiriantį Sarajevo įvykius (1914) nuo Vaterloo (1814), emigravo 17 milijonų Britanijos gyventojų, daugiausia (80%) - į Jungtinės Amerikos Valstijas, visi kiti - į Naujosios Zelandijos, Kanados, Australijos, Rodezijos ir Pietų Afrikos kolonijas. Turint omeny, kad 1821 m. Jungtinėje Karalystėje gyveno 21 mln., emigrantų skaičius tiesiog stulbina⁸. O kur dar ispanai, portugalai, olandai, vokiečiai ir prancūzai, kurie irgi turėjo užjūrio kolonijų ir stengėsi jas apgyvendinti savo piliečiais? (5) Vien per 1848-1888 metų laikotarpį daugiau kaip du milijonai kinų persikėlė gyventi į tokias vietas kaip Malajų pusiasalis, Indokinija, Sumatra, Java, Filipinai, Havajai, Karibų salos, Meksika, Peru, Kalifornija bei Australija. Dabartinė kinų diaspora apima 22 mln. žmonių⁹.

Tai tik keletas pavyzdžių, iliustruojančių istorinį tautų judėjimo ir sąveikos faktą - jis itin senas, keliautojų gausumą - jų milijonai, ir kelionių ilgį - jis apjuosia visą pasaulį.

Vis dėlto istorinės diasporos su svetimomis kultūromis ir visuomenėmis, kurių valdose susirasdavo prieglobstį, sąveikavo tikrai sąlygiškai: arba ištirpdavo šeimininkaujančioje tautoje ir praradavo savo tapatybę, arba visai stengdavosi atsiriboti nuo svetimų kultūrinių aplinkos, užsisklęsdavo savyje ir visas dvasios ir net kūno pastangas nukreipdavo į tėvynę, iš kurios jį, diaspora, kadaise buvo priversta pasitraukti. Pirmuoju atveju diasporos išnykdavo, o su jomis - ir skirtingų kultūrų dialogo galimybė. Antruoju atveju diasporos ignoruodavo ar net menkindavo svetimas kultūras, kaip ir šios jas; dėl abipusio

etnocentriškumo abi šalys taip ir nepažindavo viena kitos kultūros. *Diasporų istorija rodo, jog ilgus amžius tautos ir kultūros sąveikavo tik tiek, kiek sugebėjo išnaudoti, o ne domėtis ir pažinti viena kitą.*

Tačiau XX-XXI amžių sandūroje stebime visiškai naują reiškinį, kurį sociologai, filosofai, kultūrologai, politologai ir kiti vadina globalizacija: įvairūs veiklos pavidalai, kurių varomoji jėga - pažangiosios technologijos, ima reikštis pasauliniu mastu. Staiga nuo vieningo pasaulio *idėjos*, ilgus amžius glamonėjusios pavienių mąstytojų vaizduotę, nejuokais perinama prie vieningo pasaulio *praktikos*.

Anot McGrew¹⁰, naujuosius globalinius santykius įgalina reikštis šeši veiksniai:

(1) įtakingiausių valstybių politikai bei demokratinų judėjimų vadai kone vienbalsiai pripažįsta švietimo amžiaus tezę, jog žmogaus protas ir prigimtis vieningai įkūnyti kiekvienoje tautoje; (2) visame pasaulyje išivyrėja daugiašalė finansinė, ekonominė, technologinė bei ekologinė priklausomybė; (3) žmonėms, dažnai Tegintiems palydovines Žemės nuotraukas, vis įprasčiau Žemę išivaizduoti kaip vientisą planetą; (4) suirus Sovietų Sąjungai, pasaulio pasidalijimas į dvi stovyklas nebetenka prasmės, kartu ir Trečiasis Pasaulis praranda griežtus kontūrus; (5) gėrybės, kapitalas, žinios, vaizdai, ryšiai, nusikaltimai, kultūra, teršalai, narkotikai, mados bei pažiūros - visi šie dalykai be didesnių kliūčių plaukia iš vieno regiono į kitą; (6) žmonija žengia „grublėtu keliu į pirmąją globalinę civilizaciją“ - t.y. į pasaulinę santvarką, kurią sieja bendros vertybės, procesai ir sąrangos.

Bet pirmiausia pats žmogus - anų gėrybių ir blogybių kūrėjas - būtent jis „be didesnių kliūčių plaukia iš vieno regio-

⁷ / Modernity and Its Future. Edited by S.Hall, D.Held & McGrew . P.61-102.

no į kitą". Didžiausiame Londono oro uoste „Heathrow“ lėktuvai leidžiasi ir kyla kas 2-3 minutes. 1994-aisiais šiame uoste apsilankė net 52 mln. keleivių, ir, kas svarbiausia, maždaug du trečdaliai jų čia nusileido tik tam, kad persėstų į kitą lėktuvą! Kitas globalinio „turizmo“ pavyzdys - kinas verslininkas, vadinas *Tai Ku Fe En'u*, arba „kosmonautu“¹¹, kuris su šeima, tarkim, gyvena Los Andžele, dirba Taivane, ketvirtadalį laiko praleidžia su žmona ir vaikais, ketvirtadalį - kalbėdamas telefonu, ketvirtadalį - lėktuve ir ketvirtadalį - prie kompiuterio. Išvada, rodos, aiški: mes *pašėlusiai* daug keliaujame, keliaudami *gausiai* patiriame, patirdami *sparčiai* keičiamės. O šio keitimosi esmė - *paties žmogaus pasaulėjimas arba besiplečianti orientacija į globalinius žmonijos procesus*.

Istorinė diasporų patirtis, kaip minėta, byloja apie tautų sąlytį siekiant išnaudoti, o ne pažinti viena kitą, tuo tarpu šiuolaikinės globalinės migracijos formos¹² vis labiau pasižymi ne tremties ar įkalinimo svetimoje kultūrinėje terpėje nuotaikomis, o laisvu, kūrybingu ir nuoširdžiu troškimu suvokti svetimą aplinką tam, kad būtų galima joje dalyvauti.

Paskutinis asmuo, šiaip ne taip išsiruošęs į kelionę aplink pasaulį, yra filosofas¹³, o filosofija, pačių filosofų vadinama *krėslu* arba *kabinetiniu* užsiėmimu, yra paskutinis dalykas, panoręs tapti pasauliniu.

PASAULINĖS FILOSOFIJOS IDĖJA HONOLULU SĄJŪDYJE

„Metafizinis dialogas tarp didžiųjų, nepaaimomųjų dvasinių asmenybių, priklausančių skirtingoms kultūrinėms terpėms, - tarpukario metais entuziastingai rašė Maxas Scheleris, - toks dialogas gali rastis tik per 'taurumo ir didybės kupiną diskusiją', siekiančią anapus laiko ir erdvės. Šią diskusiją metafizikos klausimais tarpusavy plėtoja geriausi įvairių kultūros sričių atstovai, o jos dvasinę aplinką sudaro 'kultūrinių terpių kosmopolitizmas'".¹⁴ Kaip tik tokį „kultūrinių terpių kosmopolitizmu“ paremtą Rytų-Vakarų filosofinių tradicijų dialogą įkūnija Honolulū lyginamosios filosofijos sąjūdis, kurio vaisingą darbą vainikuoja kas dešimtmetį Havajuose rengiamos pasaulinės Rytų-Vakarų filosofų konferencijos, pradėtos 1939 metais, tačiau ypač suklebėjusios po Antrojo pasaulinio karo.

Vienas iškiliausių šio sąjūdžio įkvėpėjų, rengėjų bei ideologų Charlesas Moore'as antrosios Rytų-Vakarų filosofų konferencijos (1949 m.)¹⁵ tikslu laikė pastangas „iširti pasaulinės filosofijos ir jos sintezės galimybę“¹⁶. Čia ir sustokime.

Mes daugmaž įsivaizduojame, ką reiškia „pasaulinis bankas“ (tai, kad jo paslaugomis gali naudotis visos pasaulio valstybės), arba „pasaulinė ryšių sistema“ (tai, kad galima paskambinti arba nusiųsti kompiuterinę žinutę į bet kurį

¹¹ Cohen R. Globai Diasporas. P.93.

¹²Ten pat. P.157.

¹³Pasak įvairių biografinių šaltinių, Immanuelis Kantas per visą savo gyvenimą toliau kaip šimtą kilometrų nuo Karaliaučiaus taip ir nebuvo nukakęs.

¹⁴ Scheier M. Problems of a Sociology of Knowledge. Translated by M.S.Frings. London, Routledge & Kegan Paul, 1980. P.158-160.

¹⁵Sis pranešimas grindžiamas mokslinė medžiaga, paimta iš Essays in East-West Philosophy: An Attempt at World Philosophical Synthesis. Edited by Charles A. Moore. Honolulu, University of Hawaii Press, 1951.

¹⁶Moore
P.2.

Ch.A. An Attempt at World Philosophical Synthesis // Essays in East-West Philosophy.

pasaulio tašką), arba „pasaulinė pramonės kompanija" (tai, kad ji plėtoja gamybą visuose žemynuose). O ką galėtų reikšti „pasaulinė filosofija" - pati jos idėja? Tai metodologinis klausimas, kuris lemė ne tik aptariamo lyginamosios filosofijos sąjūdžio eigą, bet ir įžiebė karščiausias Rytų-Vakarų filosofinio, kultūrologinio ir istorinio dialogo diskusijas.

Apibendrinamas iš Amerikos, Europos, Japonijos, Kinijos bei Indijos atkeliavusių konferencijos dalyvių pasisakymus, mėnesį trukusių sesijų bei seminarų pranešimus ir poros metų mokslinę korespondenciją, Moore'as pažymėjo tris „pasaulinės filosofijos" reikšmes. Kartais turima omeny (1) skirtingų mąstymo formų „sintezė, gana plati, lanksti ir aprėpianti turtingas, gausias bei įvairialypes kelių filosofinių tradicijų perspektyvas, kurios paverčiamos išsamios visuotinės tiesos aspektais arba dalimis, neiškreipus jų pradinės minties"¹⁷; kartais „pasaulinei filosofijai" priskiriamas (2) filosofinis mąstymas, apsisalęs nuo būdingiausių Rytų-Vakarų tarpusavio nesusipratimų ir įsisąmoninės palyginti gausius Rytų-Vakarų minties panašumus¹⁸ „metafizinės teorijos, metodologinių procedūrų, etinių ir socialinių teorijų bei praktikų srityse"¹⁹; kartais turima omeny (3) „visuminė filosofijos perspektyva, reikalaujanti, kad būtų deramai atsižvelgta į visų filosofinių tradicijų patyrimą bei įžvalgą ir kad būtų pašalintas nefilosofiškas provincializmas"²⁰, - tokia perspektyva savo ruožtu skatintų „atvirumą ir palankumą idėjoms, doktrinoms bei praktikoms, kurioms atstovauja kitų tradicijų filosofai"²¹.

Glaustumo dėlei pirmąją „pasaulinės filosofijos" reikšmę pavadinsiu filosofiniu sinkretizmu, antrąją - lyginamąją filosofiją, trečiąją - filosofiniu kosmopolitizmu. Išgvildenęs konferencijos dalyvių pranešimus, taip pat remdamasis asmenine patirtimi, drįstu teigti, jog filosofinio sinkretizmo idėja daugeliui tiek Rytų, tiek ir Vakarų filosofų pasirodė nepageidautina, miglota ar net stačiai prieštaringa. Kita vertus, lyginamajai filosofijai suteiktas pagrindinio metodo statusas: būtent šis metodas turėtų išugdyti filosofinį kosmopolitizmą, kuris ir išreikšia aiškiausią, suprantamiausią ir veiksmingiausią „pasaulinės filosofijos" idėją. Metas šią trigubą išvadą pagrįsti.

PASAULINĖ FILOSOFIJA

KAIP FILOSOFINIS SINKRETIZMAS

Kaip jau minėta, kai kurie autoriai siūlo ieškoti plačios ir lanksčios kelių filosofinių tradicijų perspektyvų sintezės. Pastaroji prilygtų vienai išsamiai ir visuotinei tiesai, o tradicinės perspektyvos - jos aspektams arba dalims. Tokios sintezės pagrindu turėtų virsti „bendras tam tikrų fundamentalių doktrinų pripažinimas" (Charles Moore)²².

Vis dėlto pradėjus konkretinti šį skirtingų filosofinių perspektyvų sintezės projektą, iškyla rimtų problemų.

(1) Pasirodo, kad tokiam paprastam ir nekaltam viso pasaulio padalijimui į Rytus ir Vakarus priešinasi daugelis kinų tyrinėtojų ir šiaip sinologų, kurių nuomone, nevalia suplakti kinų, indų ir japonų filosofinių tradicijų²³.

(2) Tačiau net ir išrūšiuvus originaliausias mąstymo tradicijas bei apibrėžus jų civilizacinius kontūrus, paaiškėja, kad anaipol nesama tiek vienybės, kiek tikėtasi. Pasak Johno Wildo, „diskutuoti apie dviejų dalykų, kuriuos drasko vidinės schizmos, jungtį yra bergždžias užsiėmimas. Akivaizdu, kad prieš tai reikia išspręsti kitą klausimą: kaip sutaikyti Vakarų su Vakarais, Rytus - su Rytais?“²⁴ Šią mintį pratęsia Edwinas Burtas: „iš asmeninės patirties žinau, jog Vakaruose idealistui ir pozityvistui yra lygiai taip (ar net) sunkiau susikalbėti ir pasistūmėti nuodugnaus pažiūrų suderinimo link nei tipiškam indų ir tipiškam Vakarų filosofui“²⁵.

(3) Metodiškai ne mažiau abejotinas ir vargiai pateisinamas mėginimas atrinkti skirtingoms tradicijoms *bendrus* teiginius ir *tiktai* juos įtraukti į filosofinę sintezę. Juk tai, kas dviem sistemoms yra bendra, nebūtinai sutampa su tuo, kas jose svarbiausia. Taigi panašybių eks-traktas dažnai bus įmanomas tik išsižadant tradicinės mąstysenos autentiškumo. Kita vertus, juk „mes turtin-gesni būtent todėl, kad Rytai skiriasi nuo Vakarų, o jų santykis yra Rytai *plius* Vakarai“²⁶, - primena Filmeris Northropas. Ši mintis savaip atkartota lygina-mosios etikos ir socialinės filosofijos se-minaro išvados, kur sakoma, jog „ne-įmanoma ir nereikalinga viena sistema arba pasaulinė filosofija kaip kažkoks besąlygiškai vientisas ir vienodas dalykas“. Abiem dialogo šalims „nereikia

nuolaidžiauti vien dėl to, kad būtų pa-siekta tariama harmonija“²⁷.

(4) Atskirų tradicinių mąstymo perspek-tyvų sintezė pamažu iš laisvo individua-laus filosofavimo virsta jungtine veiklos programa, kurios tikslai, kad ir kokie prakilnūs ir dori, vis labiau krypsta į visuomenės gerovę, o ne į teorinės min-ties plėtotę. Štai ką nutaria metafizikos seminaro dalyviai: „principai, dėl kurių sutarta, regis, gali sudaryti tam tikros bendros ideologijos filosofinį pagrindą, iš esmės suderinamą su socialiniais ir etiniais idealais, išsakytais *Visuotinėje žmo-gaus teisių deklaracijoje*“²⁸. Galbūt toks pa-grindas ir tokia ideologija iš tiesų reika-lingi, tačiau abejotina, ar jų kūrimas tu-rėtų tapti Rytų-Vakarų filosofinio dialo-go siekiu. Juk tam yra Suvienytųjų Tau-tų Organizacija. Mano manymu, filoso-fija turėtų išsaugoti savo skirtingumą nuo politikos, kad ir kaip raukytųsi Marxas, tatau išgirdęs.

(5) Yra ir kitų keblumų. Pavyzdžiui, kas spręs, kas tinka sintezei, kas ne? Taip pat turint galvoje, kad tokių sintezių ga-li būti aibė, kokie šios aibės tarpusavio santykiai, kas kurs sintezių sintezę *ad infinitum*? Ir apskritai - kaip galima kur-ti „pastovią“ sintezę iš to, kas savaime nėra pastovu, - iš tradicinių vienos ar kitos kultūros mąstymo perspektyvų, *kin-tančių* istorijos eigoje? Ar tokios pastan-gos nereikia, jog sintezės objektu virsta idėjų *istorija*, tuo tarpu tikrasis filosofi-jos objektas - egzistenciškai svarbi, pras-minga ir aktuali dabartis - gudriai nu-

²⁴Wild J. Certain Basic Concepts of Western Realism and Their Relation to Oriental Thought // Min. veik. P.250. Taip pat Dharendra Mohan Datta. Epistemological Methods in Indian Philosophy // Min. veik. P.88; Conger G.P. Integration // Min. veik. P.279; Mahadevan T.M.P. The Basis of Social, Ethical, and Spiritual Values in Indian Philosophy // / Min. veik. P.334.

²⁵Burt E.A. Basic Problems of Method in Harmonizing Eastern and Western Philosophy // Min. veik. P.104.

²⁶Filmer S.C., Northrop P. The Theory of Types and the Verification of Ethical Theories // Min. veik. P.381.

²⁷Report of the Seminar in Comparative Ethics and Social Philosophy // Min. veik. P.439.

²⁸Report of the Seminar in Metaphysics // Min. veik. P.435.

stumiamas į antrą planą? Pasaulinės filosofijos kaip didžiųjų mąstymo tradicijų sintezės sąvoką daro įtartina dar ir tai, kad ji išsirutulioja iš tam tikro idėjinio kolektyvizmo, jungtinių filosofijos pajėgų, kooperatyvinio mąstymo. Tokia sintezė neturi individualaus autoriaus, kaip neturi daugelis ekonominių-politinių ideologijų, kurias remia niekieno neįvardijamos siekių grupės.

PASAULINĖ FILOSOFIJA KAIP LYGINAMOJI FILOSOFIJA

Mąstymas, apsisalęs nuo būdingiausių Rytų-Vakarų tarpusavio nesusipratimų bei išsąmoninęs palyginti gausius Rytų-Vakarų minties panašumus metafizinės teorijos, metodologinių procedūrų, etinių ir socialinių teorijų bei praktikų srityse, - toks mąstymas Honolulu lyginamosios filosofijos kontekste irgi vadinamas pasauline filosofija, kadangi pasižymi akiračio platumu, dvasios atvirumu, proto imlumu, o svarbiausia - nepasitenkinimu vienos ar kitos filosofinės sistemos baigtinėmis kategorijomis, troškimu susipažinti su skirtingomis mąstymo tradicijomis, ištirti jų idėjinį palikimą bei šiuolaikinę intelektualinę raidą.

Pasaulinė filosofija čia pirmiausia reiškia filosofavimo būdą, grindžiamą pasaulio *filosofijų* sugretinimu ir jų tarpusavio skirtumų bei panašumų nustatymu. Honolulu lyginamosios filosofijos sąjūdis ypatingas tuo, kad įvairioms minties tradicijoms čia tiesiogiai atstovauja vienos ar kitos tradicijos puoselėtojai, iškilę ant Japonijai, Europai, Kinijai ar In-

dijai būdingos mąstysenos mielių. Tarpcivilizacinio dialogo patirtis lėmė labai aukštą Honolulu sąjūdžio lygį.

Tiek Rytų, tiek Vakarų mąstytojai, vadovavęsi lyginamosios filosofijos metodu, padarė kelis intriguojančius atradimus.

(1) Filosofinių pažiūrų skirtumai yra daugiau individualaus negu kultūrinio pobūdžio²⁹. Pavyzdžiui, indų racionalisto ir Vakarų racionalisto įsitikinimai skiriasi ne taip ženkliai, kaip, tarkim, Vakarų racionalisto ir Vakarų empiristo.

(2) Didžiosios mąstymo tradicijos *savaime* nėra tokios vieningos, kaip anksčiau manyta³⁰.

(3) Kita vertus, didžiasias mąstymo tradicijas *tarpusavi*/ sieja kur kas daugiau panašumų negu manyta anksčiau. Šis atradimas pasaulinės filosofijos idėjai suteikia dar vieną reikšminį atspalvį - žmogaus prigimties universalizmą. „Kitaip ir negali būti, - sako Dharendra Mohan Datta, - jeigu žmogus yra žmogiškas, o protas - jo pagrindinis įrankis suvokti daiktus ir įtikinti savo artimą“³¹. Tą patį, tik kitais žodžiais, patvirtina lyginamosios etikos bei socialinės filosofijos seminaro dalyviai: „mes suprantame, jog visi esame tos pačios planetos žmonės ir visi lygiomis teisėmis siekiame tiesos apie etines ir socialines vertybes“³². Ši tradicinių mąstymo formų panašumą, pagrįstą visuotine žmogaus prigimtimi, taikliai įvardija Edvinas Burtas: „nepaisant nacionalinės ir regioninės įvairovės, visi esame žmonės su tokiais pačiais polinkiais ir reikmėmis - ne tik fiziologiniais maisto ir pastogės poreikiais, bet ir moralinėmis bei intelektinėmis nuostatomis, apimančiomis tvarką, atsakomybę, tobulėjimą, laisvę, ryšius su visuma“³³.

mological Methods in Indian Philosophy // Min. veik. P.88.

E.A. Basic Problems of Method in Harmonizing Eastern and Western
J4.

mological Methods in Indian Philosophy // Min. veik. P.88.

parative Ethics and Social Philosophy // Min. veik. P.439.

Method in Harmonizing Eastern and Western Philosophy // Min

(4) Tačiau drauge pripažinta, kad lyginamasis metodas *tėra* susižinojimo priemonė, vadinasi, jis neturėtų būti painiojamas su pačiu dialogo tikslu, dialogo tarp mąstytojų, kurie atstovauja įvairiems civilizaciniams regionams Rytų-Vakarų filosofiniame forume. Anot Corneliuso Krusė, „paprasciausias įsitikinimų sugretinimas, kad ir kaip šauniai pateiktas, dar nėra gilinimasis į pašnekovo mintis. Vien tik terminologinio supratimo - kuris, beje, itin svarbus, neišvengiamas ir būtinas - nepakanka vienas kito pasaulėžiūroms praturtinti“³⁴.

Vadinasi, be metodo, reikia dar ir tam tikro vidinio nusiteikimo, nuoširdaus nešališko domėjimosi, egzistencinio atvirumo lig šiol nepatirtoms mąstymo rūšims, išraiškoms ir paskirtims. Štai čia ir susiduriame su, mano galva, bendriausia, bet kartu išbaigčiausia pasaulinės filosofijos reikšme - filosofiniu kosmopolitizmu.

PASAULINĖ FILOSOFIJA KAIP FILOSOFINIS KOSMOPOLITIZMAS

Pradėsiu nuo filosofinio kosmopolitizmo priešingybės - filosofinio provincializmo ir išankstinio nusistatymo kitokios, alternatyvios mąstysenos atžvilgiu. Epistemologinėse diskusijose Honolulu sąjūdžio dalyviai dažnai vartoja „dalinio kultūrinio požiūrio“ arba „tradicinės perspektyvos“ sąvoką, pabrėždami tokių požiūrių ar perspektyvų pliuralizmą, būdingą tiek žmonijos praeičiai, tiek dabarčiai. „Perspektyva“ įvardija pasaulio suvokimo ribotumą erdvės, laiko, duotų objektų ir jų suvokimo būdų atžvilgiu.

Nė vienas asmuo, nė viena kultūra, civilizacija ar tradicija niekada negyvuoja

visur ir visada, niekada nepatiria visko ir nieko - visais įmanomais būdais. Tai, galima sakyti, Honolulu tarpkultūrinio dialogo aksioma. Filosofinis provincializmas randasi tuomet, kai viena kuri nors ribota mąstymo perspektyva suabsoliutinama ir paskelbiama vieninteliu įmanomu požiūriu ir vienintele įmanoma tiesa. Išankstinis nusistatymas išplaukia savaime, mat „pagal griežčiausias logikos taisykles“ visi kiti neva-požiūriai ir visos kitos neva-tiesos atmetinos kaip vienoks ar kitoks klystkelis. Kitaip tariant, provincializmas esti tam tikras minties autizmas, užsisklendimas savyje, siaurame idėjų rate ir nuolatinis įrodinėjimas sau ir kitiems, jog turima tiesa yra vienintelė galima, baigtinė, išsami, nereikalinga jokie papildymo.

Tokią nuostatą Moore'as vadina „filosofijos anatema“³⁵ ir kaip veiksmingiausią priešnuodį siūlo filosofinį kosmopolitizmą arba „atvirumą ir nuoširdumą idėjoms, doktrinoms ir praktikoms, kurias skelbia kitų tradicijų filosofijos“³⁶. Metodologinio seminario dalyviai kalba apie tam tikrą įvairių metodų sambūvį (*co-presence*), sugebėjimą ne tik „pakęsti“, bet ir bendradarbiauti su kitaip mąstančiais ir siekiančiais skirtingų idealų. Vien tai, jų manymų, turėtų „parodyti filosofams, kad šalia jiems pažįstamų diskusinių temų esama dar ir kitų reikšmingų klausimų, ir tokiu būdu pažadintų juos iš anksčiau provincialumo“³⁷.

Skaitydamas Honolulu konferencijos pranešimus, raginančius filosofuoti kosmopolitiškai, pastebėjau dvi kiek skirtingas, tačiau vienodai reikšmingas šio termino vartosenas. Kai kurie mąstytojai šneka apie tai, ką galima pavadinti *imliuoju* kosmopolitizmu. Antai kalbėdami apie „pasaulinę patirtimi pagrįstą mąs-

³³ Kruse C. Western Theories of Value // Min. veik. P.385-386.

³⁵ Moore Ch.A. An Attempt at World Philosophical Synthesis // Min. veik. P.13.

³⁶ Ten pat. P.3.

³⁷ Report of the Seminar in Methodology // Min. veik. P.431.

tymą", Burtas³⁸ ir Mahadevanas³⁹ nurodo reikalingumą ir net būtinybę sugebėti išvelgti [*appreciate*] svetimo požiūrio privalumus ir juos įsisavinti, atsiverti jų įtaigai ir poveikiui, įsileisti į suasmeninto, individualaus mąstymo dirbtuvę. Buvęs Indijos Travankoro valstijos divanas (ministras pirmininkas) Ramaswamis Aiyaras, skatinamas imliojo kosmopolitizmo, nagrinėdamas indų švietimo perspektyvas, iškilmingai klausia konferencijos dalyvių: „Ar mūsų tikslas neturėtų būti ant savo pačių sukauptų liaudies žinių bei paveldėtų sugebėjimų ir temperamento atsargų pamato suręsti taurų ir tvarų statinį, pasitelkus vakarietišką išmanymą bei mokslą, ir taip ugdyti savo sielą?“⁴⁰ Taip pat verta paminėti metafizikos seminaro rengėjų ir dalyvių išvadą: „šiuo metu Vakarai privalo daug ko išmokyti iš Rytų apie dvasinius žmogaus poreikius ir jų patenkinimą, o Rytai - daug ko išmokyti iš Vakarų apie buitinius ir visuomeninius žmogaus poreikius bei jų patenkinimą“⁴¹.

Iš pateiktų citatų ryškėja, kuo ypatingas imlusis kosmopolitizmas: tai mąstytojo sugebėjimas iš rytietiškos ar vakarietiškos minties lobyno pasisemti šviežios filosofinės patirties.

Kitą filosofinio kosmopolitizmo atmainą būtų galima pavadinti *veikliuoju* kosmopolitizmu. Tai gilus, nuolankus ir humaniškas vienos ar kitos mąstymo tradicijos atstovų „išėjimas“ į pasaulį ir dalijimasis savo idėjiniais turtais bei atradi-

mais su kitomis pasaulio kultūromis, atveriantis ne tik naujų žinojimo perspektyvų galimybę, bet ir atskleidžiantis originalią kitų kultūrų išmintį, neprilygsta jų dvasią. *Veikliojo* kosmopolitizmo puoselėtojas, išitraukęs į dialogą su kitų civilizacinių regionų mąstytojais, nesištemgia vyrauti ar primesti savo kategorijų; didžiausias jo nuopelnas tas, kad jis pasižymi gero klausytojo savybėmis ir tam tikru jautrumu bei dėmesingumu ne savo paties, o gerbiamo pašnekovo minties potencialui⁴².

Verta pateikti išraiškingą Edwino Burto pastraipą apie „didžiąją filosofiją“, kurios ištakos glūdi *veikliajame* kosmopolitizme:

Kaip didis asmuo yra ne tas, kuris užvaldo kitus asmenis, o tas, kurio akivaizdoje kiti pajunta akstiną įgyvendinti geriausias savo galimybes; kaip didi tauta yra ne ta, kuri pavergia kitas tautas, o ta, kurios tarptautinė politika skatina kitas tautas kuo daugiau prisidėti prie visos žmonijos bendros politinės patirties; kaip didi religija yra ne ta, kuri stengiasi atversti visus žmones į savo evangeliją, o ta, kurios pakantus įvalgumas padeda kitoms religijoms įgyvendinti savo pačių giliausią dvasinį pajėgumą; taip didžioji filosofija yra ne ta, kuri siekia monopolizuoti spekuliatyvinį lauką, o ta, kurios kritinis ir kūrybinis reiklumas visose kitose filosofijose - kiek šių nevaržo siauras partietiškas - atskleidžia skalsiausias išminties atsargas, slypinčias jų prielaidose.⁴³

Manau, kad pasaulinės filosofijos idėja Honolulu lyginamosios filosofijos sąjūdžio fone svariausia ir turiningiausia reikšmę įgauna kaip tik tada, kai siejama

³⁸Burt E.A. Basic Problems of Method in Harmonizing Eastern and Western Philosophy // Min. veik. P.106.

³⁹veik. P.337-341

⁴⁰^asis Social, Ethical, and Spiritual Values in Indian Philosophy // Min.

Philosophical Basis of Indian Legal and Social Systems // Min. veik.

⁴¹Report of the Seminar in Metaphysics // Min. veik. P.434.

⁴²^asis P. T. Metaphysical Theories in Indian Philosophy // Min. veik. P.227-228.

⁴³veik. P.155 Basic Problems of Method in Harmonizing Eastern and Western Philosophy // Min.

su imliojo ir veikliojo kosmopolitizmo nuostatomis - individualiu kiekvieno filosofo sugebėjimu atsiverti iškiliausiomis mąstymo tradicijoms, naudotis jų ilga-

amžiais turtais, nebijoti imti, kai Rytai ar Vakarai siūlo naują mąstymo būdą, nešykštėti duoti, kai vieni ir kiti ieško naujų minties išteklių.

Gauta 2001 06 21
Parengta 2001 08 24

Aivaras STEPUKONIS

THE IDEA OF A WORLD PHILOSOPHY

A Polylogue of Western and Eastern Philosophical Thought

Abstract

A cultural and geographical interaction between the nations of the world is not a twentieth-century development. This state of affairs is well argued for and exemplified by the theory of global diasporas. Nonetheless, what is peculiar to the past experiences of cultural assimilation is that for so many centuries diverse peoples communicated mostly for purposes of mutual exploitation, and not because of a sincere desire to learn about one another. This situation undergoes considerable changes in the twentieth century when the process of globalization sets in and when politics, economy, mass media, transportation, industries, entertainment, etc. are deployed on a world-wide scale. This is the time when the idea of a world philosophy makes its appearance in the context of a series of East-West Philosophers' Conferences as part of the Honolulu comparative philosophy movement.

According to Charles A. Moore, one of the fundamental tasks assumed by the participants of these conferences is to study the possibility of a synthesis of world philosophies. Consequently, three different meanings of a world philosophy are distinguished and then critically reviewed: (1) a synthesis which would be broad and flexible enough to include rich, varied and manifold perspectives of several philosophical traditions without doing harm to any, all of them being considered as aspects or parts of a comprehensive total truth; (2) a system of thought purged of numerous misunderstandings concerning the philosophies of both East and West and built on a significant degree of agreement on fundamental issues in metaphysics, methodology, ethics and social philosophy; (3) the idea of a total perspective in philosophizing, with a demand for an adequate consideration of the experiences and insights of all philosophical traditions and the elimination of unphilosophical provincialism.